

ÉVFORDULÓINK

Lippai János, a magyar nyelvű kertészeti szakirodalom megeremtője

A XVII. században kezdődött Nyugat-Európában (Anglia, Hollandia) a mezőgazdaság és ezzel párhuzamosan a kertészet modern fejlődése. Hazánkban a természetés ekkor még nem lépett erre az útra, azonban a paraszti gazdálkodásról a racionálisabbra való áttérés gondolata már érlelődni kezdett. A majorságok még a régi paraszti termeléstechnikát alkalmazták, de a technikai eljárásokat már összehasonlítják és a jobbat, a tökéletesebbet igyekeznek megvalósítani.

A magyar nyelvű kertészeti szakirodalom létrehozásában e korban *Lippai János* tett a legtöbbet. Lippainak sok kertészlelődje volt hazánkban, akiknek a neve nem, de szorgalmas kezük munkáinak híre fennmaradt. De Lippai volt az első, aki magyar nyelven tanította kora, sőt a XVIII. és XIX. század elejének magyar kertészeit. Írásban hirdette a növények iránti szeretetet és felhívta a figyelmet a gyümölcs és zöldségtermesztés jelentőségére.

Lippai János családja a XVII. század első felében vált ismertté. Atyja *Lippai János*, magyar királyi személynök volt. A család négy fiúgyermeké közül György, mint esztergomi érsek tett szolgálatot a magyar botanikának és a kertészet ügyének. Az általa továbbfejlesztett és díszkerteté átalakított pozsonyi érsekkert európai hírnévként örvendett. Lippay György alapította az Eötvös Loránd Tudományegyetem ősenek, a nagyszombati egyetemnek a jogi fakultását is. *Lippay Gáspár* a királyi kamara elnöke, míg *Lippai Ferenc* (a legfiatalabb) jezsuita szerzetesként élt. *Lippai János 1606. november 1-én született Pozsonyban.*¹ (Megjegyzendő: György és Gáspár y-nal, míg János és Ferenc i-vel írta a nevét, bár nyomtatásban gyakran y-nal is szedték.) A bécsi császári nevelőintézetben nyerte első kiképzését, majd 1624-ben jezsuita lett.

A humán tudományokban kiváló előmenetelt tanúsított és a gráci, majd pedig a bécsi egyetemen tanította a keleti nyelveket. 1643-ban tért vissza hazánkba, a győri, a trencséni, majd az ungvári rendházat igazgatta. Fokozódó természettudományi érdeklődése és hallásának gyöngülése következtében – bátyja segítségével – a primási udvarba került. Közép-Európa egyik leghíresebb kertje termékenyítőleg hatott további munkásságára,

¹ *Lippai János* születésével kapcsolatosan több dátum található a magyar irodalomban. *Igy Wezsprémi Stephanus: Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia.* tom. II. Vienna, 1781. 190. old. Lippai János születésnapját 1606. június 30-ra teszi, míg *Borbás Vince: Pallas nagy lexikon.* 11. köt. Bp. 1895. 551. old. a Lippay címszóban 1606. július 30-át jelöli meg, hasonlóan a Magyar életrajzi lexikon. 2. köt. Bp. 1969. 77. old. is július 30-át tartja születési dátumának. *Ferenczy Jakab – Danielik József: Magyar írók. Életraj gyűjteménye.* Pest, 1858. 298. p. „Lippai János született 1606. nov. 1-ső napján Pozsonyban”, *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái.* 7. köt. Bp. 1900. 1261. hasáb szintén nov. 1-ét adja születési napjának. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtárának Kézirattárában őrzött *Epistolae. Elogia defunctorum Societatis Jesu.* VI. kötete – jelezte: Ab 142 19. lapján olvasható „Fuit illi Patria haec ipsa Civitatis Posoniensis, in qua natus est saeculi huius Anno 1606 1ma Nov: . . .” Az elogiumot 1666. június 30-án írták Lippai Jánosról.

minden idejét a kertészeti kérdések tanulmányozására szentelte és munkája során a magyar nyelvű szakirodalom alapjait is lerakta.

Irodalmi munkásságából a következő művek címeit ismerjük: *Calendarium oeconomicum perpetuum*. Pozsony, 1661. *De insitionibus et seminatione*. Pozsony, 1663. *Hortenses praeceptiones et deliciae*. Bécs. 1664. Posoni kert. Nagyszombat, Bécs, 1664–1667. *De fructibus diversissimis producendis*. Pozsony, 1666. A felsorolás mutatja, hogy Lippai könyveinek – a Posoni kert kivételével – latin címet adott ugyan, de a könyveket magyar nyelven írta. Sajnos a *Calendarium* és a *Posoni Kert* kivételével a többi könyv elveszettnek tekinthető.

Az elsőt 1661-ben bocsátotta közre a „*Calendarium Oeconomicum Perpetuum*. Az Esztergomi Érsek Urunk Ó Nagysága Posoni Gondviselőjének Majorságrul írt Laistroma, minden Esztendőkre, kívül minden Major Gazda hóruul óra egész Esztendő által mit munkálottasson az Majorság körül, megtudhattya” címmel s ez e téren hosszú ideig az egyetlen magyar nyelvű munka volt. Előszavában megjegyzi, a gazdálkodáshoz béke kell, s ő mégis háború idején írta e munkáját, hogy amikor a béke beköszönt, az emberek korszerű ismeretek birtokában láthassanak a munkához. Különösen fontos ez Magyarországon, ahol az a maradi nézet uralkodik, hogy a mezőgazdasági tevékenységhez nem kell semmi tudomány, s ahhoz minden parasztember ért.

Az Előszóban kitér arra is, hogy tudását régi auktorokból merítette, valamint „... mástul hallott, látott s magam kicsin experentiambul tanult tudománybul írtam. Nem egyéb okbul, hanem hazám fiaihoz való szeretetimből: kiket látván, hogy e' féle szükséges könyvekbül megfoghatoztatnak, sőt Magyar nyelven nem is találtnak . . .” E nyilatkozata jól rámutat életcéljára is. A 62 oldalas, 278 pontban összefoglalt könyvében minden hónapban jelzi, az esedékes mezőgazdasági, kertészeti, szőlészeti és borászati munkákat igaz inkább csak használati utasítás jelleggel. Munkáját valóságban az egész magyar nép számára írta, mert ha csak a nemességet és az irányító gazdákat vette volna figyelembe, megfelelt volna a latin nyelv is. Művében nem lépi túl a paraszti mezőgazdasági technikát, de összegezi annak tapasztalatait. A XVII. századi haladó törekvésnek megfelelően magyar nemzeti művelődést igyekszik teremteni! A nemzet megértését bizonyítja, hogy ezt a munkáját 90 év alatt ötször adták ki (Nagyszombat 1662, Lőcse 1674, Kassa 1721, Győr 1753).

Fő műve Posoni kert címmel, három kötetben jelent meg, mégpedig Virágos kert. (Nagyszombat 1664), Veteményes kert. (Bécs, 1664) és Gyümölcsös kert. (Bécs 1667.) Munkájában *Peter Laurenberg* *Apparatus plantarius* és *Horticultura*, valamint *Giovanni Battista Ferrari* *Flora, seu de florum cultura* című művekre támaszkodott. Könyve túlnyomó része azonban önálló, a pozsonyi Érsekkert leírására, az abban folyó kertészeti munkák ismertetésére és azokra vonatkozó elméleti kérdésekre szorítkozik. A munka értékét bizonyítja a nagyfokú elterjedése, későbbi újrakiadása (Győr, 1753.), valamint két évszázados használata is, amely során a pozsonyi „főkertész” tanácsait utasítás gyanánt fogadták el szakembereink. Még az XIX. század elején is eszerint rendezték be, kezelték a hazai virágos, gyümölcsös és veteményes kerteket. A könyv kedveltségét mutatja, hogy még a múlt század elejéről is készültek olyan nemesi leltárak, amelyekben a könyveket kizárólag a Posoni kert képviselte.

A *Virágos kert*ben a díszkertek kialakításával kapcsolatos technikai és egyéb tudnivalókkal, annak fenntartásával foglalkozik, majd a dísznövényeket természetési hasonlóságaik alapján csoportosítva tárgyalja. Mintegy 150 fajt ír le, melyek között a barokk kert virágai, a török és amerikai fajok tömege található meg. Főként a kultúrába vont fajtákat ismerteti, bár olykor a magyar flóra vadon előforduló virágait is megemlíti. Nagy helyet szentel a tulipánnak. A kötet végén rövid nemesítési útmutatójában kitér a virágok szín-,

illat-, és termétváltoztatásának lehetőségeire, valamint a virágzási idő módosításának kérdéseire.

A *Veteményes kert*ben a zöldségtermesztés mesterfogásait ismerteti. A kolostorkert fő növényeit, a gyógynövényeket is itt dolgozza fel. A különböző zöldségfajokat termesztési eljárásaik hasonlósága alapján összevonva tárgyalja. Figyelmeztet a spenót, fokhagyma, vöröshagyma, petrezselyem őszi vetésének szükségességére, mivel „... ezek elbirják a hideget-is, és a telet-is, főképen ha hó esik rájuk”. Ajánlotta a dinnyefélék termesztésénél a gyeptörései területet. Tárgyalja a melegágykészítés módjait, a melegágyi palántanevelést és néhány zöldségnövény hajtását is. „Az Vetemények ellenségei ellen való Orvosságok” c. fejezetben recepteket ad a növényvédelemre.

Művének utolsó része a *Gyümölcsös kert*, csak halála után jelent meg, 1667-ben. Itt a gyümölcsös és a faiskola munkáit tárgyalja. Ismerteti a különböző talajok előnyeit és hátrányait a gyümölcsfák szempontjából. Kiemeli az őszi telepítés előnyeit a tavaszival szemben. Részletesen tárgyalja a fák vegetatív szaporítási lehetőségeit, az oltási módoknak külön fejezetet is szentel. Értékesek az oltás elméletével kapcsolatos megfigyelései. Ugyanis addig, amíg a kertészek nem ismerték a virág biológiai jelentőségét, a gyümölcsfák biológiai tulajdonságait és azok megváltoztatását is oltással magyarázták. Lippai gyakorlati tapasztalatai az oltás túlzott hatásának bírálatára indította, s kritizálta Laurenberget, aki az állította, hogy az egyik almának a káposztaíze az almafa káposztába oltásától ered.

A Psoni kert kiemelkedik Lippai munkásságából. Hazánkban az első olyan kísérlet — mezőgazdasági vonatkozásban —, amely az elméleti tudást gyakorlati ismeretekkel egyeztetette össze, s nem egy elvi tételét időt álló szintézisbe hozta. Nyugodtan hasonlítható kora angol, francia, német, olasz és más külföldi szakirodalomhoz.

Biológiailag több szempontból lehet előremutatónak és haladónak tekinteni Lippai működését. Feltűnik munkájában viszont, hogy a magvetési ismeretei erős asztrológiai hatást mutatnak. Az asztrológia az időjárást, a hold változásaihoz kötötte, s az időjárás asztrológiai magyarázata alapján a kertészeti magvetés, a hold változásainak függvényébe került. Ennek magyarázata az, hogy a XVII. században még tudományos látszata volt a kertészeti asztrológiának, ugyanis a vetőmag biológiai ismerete hiányzott.

Sokkal haladóbb irányt képvisel a kertészeti növények fajtaismerete, főleg a gyümölcsfajtáké. Megalkotta az első magyar gyümölcsfajta ismerettant. Az egyes fajtakat már nemcsak név szerint írja le — mint az addigi irodalomban szokásos volt — hanem azok jellegzetes tulajdonságait is, tapasztalatai alapján. Fajtaleírásai saját megfigyeléseinek eredményei, ezért minden tekintetben megbízhatóak. Csaknem 100, tipikusan magyar fajtát ismert. Leírásaik alapján ma is felismerhetők és neveik többnyire fennmaradtak a nép ajkán.

Főművében csak érinti a szőlőtermesztés és borászat kérdéseit, mert ezekkel külön kötetben kívánt foglalkozni, ebben azonban 1666. június 2-án, Trencsénben bekövetkezett halála megátolta.

Lippai sokoldalúan képzett ember volt. Alapos természettudományi, botanikai (a növényeket már *Linné* előtt kettős latin névvel említi), gyakorlati tájékozottság, s szakmai tapasztalatok, idegen nyelvek ismerete és kellő filozófiai felkészültség nélkül nem tudta volna a Psoni kertben összefoglalt hatalmas anyagot megírni. A nagy olvasottságából eredő széles körű irodalmi ismereteit egyrészt gazdag tapasztalati, másrészt megfelelő tudományos felkészültsége révén kellő átértékeléssel alkalmazta. Lippai János nyomtatásban megjelent munkáival nagyban hozzájárult a kertészeti ismeretek szélesebb körű hazai elterjesztéséhez. Nem kétséges ma már, milyen jelentős mértékben segítette — ha csak közvetve is — a kertészeti növények termesztésének kiterjesztését a kolostor- és házikertekből a szántóföldekre.

Lippai Jánosnak elvülhetetlen érdemei vannak a magyar haladó biológia területén és a magyar nemzeti művelődés kertészeti vonatkozásaiban. A Habsburg-birodalomhoz tartozó Magyarországon jezsuita létére magyarul írt és már a címlapon büszkén öntudatosan hirdeti „Az Nemes Magyar Nemzetnek közönséges hasznára”. Ez politikai állásfoglalást is tükrözött Lipót abszolutizmusa alatt. Munkája az első tudományos magyar kertészeti kézikönyv volt, amely két évszázadon át szolgálta a hazai kertészetet és azt csak *Entz Ferenc* kertészeti munkássága szorította ki a használatból a XIX. század közepén.

Dr. Geday Gusztáv

„Herdboy of Hungary”¹

„TO THE NEW GENERATION OF THE AMERICAN MAGYARS”

(Az amerikai magyarság új nemzedékének)

Így hirdette *Finta Sándor* nagy sikerű regényét előszavában *Boray Kerekes György* az Amerikai Magyar Református Egyesület lapjának szerkesztője. És valóban, 1940-ig az amerikai magyarság aligha kapott kézhez szebb karácsonyi ajándékot, mint a *Kisbojtárt*, amely a Harper and Brothers kiadásában – valódi különlegességként – akkoriban megjelent. Hogy a kiadó rangját ne feledjük, tudnunk kell, e könyvet kiadási tervében az év hat legkiválóbbja között jegyezte.

A regény kétnyelvű. Magyarra a hajdúsági származású főesperes, *Daróczy Sándor* fordította. A bilingvitas szerepe érthető: művelni angol nyelvét azoknak, akik Amerika földjén magyarként élnek, és emlékeztetni az óhazára a feledékenyeket.

Finta Sándort a világ szobrászként ismeri elsősorban, de tudni kell, hogy irodalmi munkáival is jelentős hatást gyakorolt az újhazában élő honfitársaira. Hogy pontosabban legyünk: a vésőt félretéve ugyanolyan felelősséggel volt a magyar történelem és irodalom alakjainak elkötelezett ismertetője, mint a magyar népi kultúra, a táj sajtóságainak terjesztője. Szándékában semmiféle hamis illúzió nem igazította, egyszerűen emlékeztetett. Így válhatott az egykori jász-nagykun huszárcapitány, a későbbi ezredes megérdemelt helyének megjelölőjévé. *Kovács Mihály* az amerikai gyarmati felszabadító harcok egyik jeles alakja volt, életét áldozta az amerikai nép szabadságáért. Finta, aki Kossuth, Petőfi, Madách, Ady szellemét fogalmazta meg szobraiban, az egyetértők közös akaratával elérte, hogy a Szenátus az év egy napját Kovács ezredes emléknapjává nyilvánította.²

De miről is szól a *Herdboy of Hungary*, A magyar pásztorfiú, azaz a *Kisbojtár*? Úgy is fogalmazhatnánk, magyar „cowboy-regény”. Valóban pásztor-történet, annak a világnak a motívumaiból összeállítva, amelyet Finta Sándor családi-társadalmi hovatarozása révén tapasztalhatott. Kilencéves volt, amikor szülővárosából, Túrkevérről elköltöztek. S mint-hogy az ő esetében is életre szóló nyomot hagyott a gyermekkor, ez a 4–5 esztendő kitorölhetetlenül beléivódott. A pásztorvilág kipróbált szigorúsága, Ecsegpusztá természeti világa és a pusztai emberek zárkózó következetessége lett az a tiszta forrás, amelyből

¹ *Finta Sándor* születésének századik évfordulójára (Szerk.).

² Finta Sándor Kovács Mihály emlékművének képét a *Honismeret* 1979/3. számának hátsó borítóján közöltük (Szerk.).